

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ: SANCILI GELİŞEN İLİŞKİ

Yrd. Doç. Dr. Rıza Aslan
Balıkesir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

"Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki" adlı makale, 01 Ocak 1996 tarihinde resmen uygulanmaya konan Gümrük Birliği'nin nasıl bir anlaşma olduğunu, ülkemize ve partnerimiz olan Avrupa Birliği'ne (AB'ye) neler kazandırıp neler kaybettirdiği konusunu analiz etmektedir. Türkiye adı geçen anlaşma ile AB dış ticaret ve diğer yasal düzenlemelerini üstleneceğini kabul etmiştir, ancak aynı anlaşmadan doğan mali kayıplar partnerimiz AB tarafından - Türkiye'yi bağlamayan gerçekler gösterilerek - günümüze kadar ödenmemektedir. Bu da anlaşmadan doğan yükün tek taraflı olarak Türkiye tarafından taşındığı anlamına gelmektedir.

AB'nin 11-12 Aralık 1999 tarihinde, Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'yi AB'ye aday ülke olarak göstermesi Türkiye AB ilişkilerinin yeni bir zemine oturtulup değerlendirmesini gerektirmektedir. Bu yeni oluşum çerçevesinde Gümrük Birliği ve diğer ikili ilişkiler yeniden değerlendirilmelidir. AB'ye girmemizin yakın bir gelecekte mümkün görünmesi partnerimizin üstüne düşen mali yükümlülüklerini yerine getirmesine de bağlıdır. Makale bu kıstasları göz önünde bulundurarak Türkiye'nin bu aşamadan sonra neler yapması gerektiği konusunda bazı önerilerde bulunmaktadır.

Turkey and the European Union : Relationship With Problems

Abstract

The main purpose of this article is to investigate the implications of the Customs Union Act which came into force between the European Union (EU) and Turkey on January 1, 1996. The findings of the research reveal that the European Union is the only party benefiting from the application of the Customs Union Act so far.

With the declaration of Turkey as a candidate to the E.U. at the Helsinki Summit, a new era in Turkish-European Union relations has begun. The research establishes the options lying in front of Turkey within the context of the recent events. The steps that should be taken by Turkey in order to join the European Union are discussed at the end of the research.

Türkiye - Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki

GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi 6 Mart 1995 tarihinde aldığı bir kararla Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne dahil etmiştir. Gümrük Birliğine (GB) dahil edilme kararı Türkiye'de Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik için önemli bir adımın atıldığı inancını doğurmuş ve AB'nin Türkiye'yi kaçınılmaz olarak tam üyelik sürecine dahil edeceği beklenmiştir. Ancak 1997 yılında yapılan AB Lüksemburg Zirvesi Türkiye'nin AB'ye tam üyelik beklentilerini boşa çıkarmıştır. Türkiye bu Zirvede AB'ye aday ülkeler listesine alınmamış ve 21. yüzyılın ilk yarısında üye olup olamayacağı bile tartışılmaya başlanmıştır. Lüksemburg Zirvesinde alınan karara tepki olarak Türkiye, Aralık 1999 tarihine kadar, AB ile siyasi diyalogunu ve her türlü siyasi ilişkiyi askıya aldığını bildirmiştir. Mevcut ilişkiler sadece GB çerçevesinde ve ekonomik bazda sürdürülmüştür.

Lüksemburg Zirvesinden sonra Avrupa'da Türkiye'nin tamamen dışlanıp dışlanmamasının tartışmaları yapılmaktaydı. Tartışmalar neticesinde bir çok AB uzmanı Türkiye'nin aday ülkeler listesine dahil edilmemesinin Topluluğun savunma ve iç güvenliği açısından olumsuz sonuç doğuracağını dile getirmişlerdi. AB kamuoyunda yapılan bu tartışmalar sırasında Türkiye'nin NATO safında Kosova krizinde kararlı tavır sergilemesi, AB'yi savunma alanında Türkiye ile beraber çalışılması gerektiğine ikna etmiştir. Bu gelişmeler üzerine alınmış "yanlış Lüksemburg Zirvesi kararının" da düzeltilmesi inancı güçlenmiştir. Türkiye'nin AB'ye aday ülke gösterilmesinde Ağustos 1999 depreminin etkilerinin de olduğu dile getirilmektedir. Nedenler ne olursa olsun oluşan olumlu atmosfer Türkiye'yi Avrupa'ya yaklaştırmış ve Avrupalıların da Türkiye'ye bakış açılarını değiştirmişti. İzleyen süreçte Türkiye'nin aday ülkeler listesine dahil edilmesi temasları başlamış - Dışişleri Bakanı *Ismail Cem* ve bazı özel çevreler AB'ye üye ülkelerde görüşmeler yapmaktaydı - ve 11-13 Aralık 1999 tarihlerinde, AB'nin Helsinki Zirvesinde, Türkiye'nin AB'ye tam aday ülke gösterilmesi kabul edilmiştir.

Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesinden sonra tam üyeliğinin uzun yıllar alacağı tartışmaları başlamıştır (15 veya 30 yıl gibi). Anılan sürenin uzun gösterilmesinin nedeni ise Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmasının önündeki engelleri kısa zamanda aşamaması gösterilmektedir. Buna göre tam üyeliğin öne çekilebilmesi için Türkiye'nin tam üyelik şartlarını bir an önce yerine getirmesi gerekmektedir.

Çalışmada, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde hangi süreçlerden geçtiği kısaca belirtilecek ve bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda önerilerde bulunulacaktır.

I. TÜRKİYE "AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU" (AET) YOLUNDA: ANKARA ANLAŞMASI

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 23 Aralık 1963 tarihinde, bir "Ortaklık Anlaşması" (*Ankara Anlaşması*) imzalamışlardır. Bu anlaşma 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan AET Antlaşması'nın (*Roma Antlaşması*) 238. maddesine dayanmaktadır. Roma Antlaşmasının 238. maddesi Topluluğun "...üçüncü bir devlet [ile] bir devletler birliği veya beynelmil bir teşkilat kurabilir." (Lebib Yalkın Yayınları. Roma Anlaşması, Kısım I) hükmüne yer vermektedir. Türkiye AET ile imzaladığı Ortaklık Anlaşmasında "eşit partnerlik koşulu" ilkesine önem vermiştir. Ankara Anlaşmasının amacı "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik" (SARAÇOĞLU, 1992: 338) etmek olmuştur. Nihai hedef olan Gümrük Birliğine ulaşabilmek için ise üç ayrı süreç öngörülmüştür; *Hazırlık Aşaması, Geçiş Aşaması ve Son Aşama*.

□ *Hazırlık Aşaması* sürecinde Türk ekonomisinin, AET'nin de mali yardımları ile, daha gelişmiş bir düzeye ulaştırılarak geçiş ve son aşama süreçleri için hazırlıklı olması amaçlanmıştır.

□ *Geçiş Aşaması* sürecinde Türkiye bir yandan ekonomisini geliştirip, mallarının kalitesini ve rekabet gücünü artırarak AET ülkelerinden Türkiye'ye girecek ürünlerle rekabet edebilir konuma gelmeye çalışırken, diğer taraftan da AET'nin mevzuatlarını ulusal yasalarına aktaracaktı. Türkiye böylece AET normlarını üstlenerek son aşama için hazırlıklı olmuş olacaktı. İkinci aşamada Topluluk ile ortaklığın karşılıklı güven içinde sağlıklı gelişebilmesi için ayrıca Ortaklık Anlaşmasının 4. maddesinde tarafların ödev ve görevleri belirtilmiştir.

□ *Son Aşama* ise AET ile Türkiye arasında oluşturulacak Gümrük Birliği (GB) aşamasıdır. Bu aşamada Türkiye'nin alacağı ekonomik ve siyasi

kararlarla GB için son engeller kaldırılmış olacak ve Topluluk ile ticarete gümrük tarifeleri tüm mal ve ürünleri kapsayacak şekilde asgariye indirilmiş veya kaldırılmış olacaktı.

Ankara Anlaşması kısaca tüm sanayi mallarının ticaretini ve birçok tarımsal ürünün serbestçe dolaşımını (madde 11); basamaklar halinde işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasını (madde 12); yerleşim hakkı sınırlandırmasının kaldırılmasını (madde 13) ve hizmet sektörünün serbestçe hareket edebilmesini (madde 14) öngörmüştür. Ankara Anlaşması'nun Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilememesi için ise AET'nin Türkiye'ye ayrıca hızlandırılmış ekonomik ve mali yardımları taahhüt edilmiştir. 1. Mali Protokol çerçevesinde AET Türkiye'ye ve Türk işletmecilerine üretimlerini ve ürettikleri ürünün kalitesini yükselterek rekabet güçlerini arttırmaları amacıyla ucuz kredi olanakları öngörmüştür. Bu kredilerin miktarı 175 milyon ECU (*European Currency Unit*) olup ilk 5 yıl içinde (1965-1969) kullanılmıştır. 1. Mali Protokol'ün amacı Türkiye'nin anlaşmadan dolayı doğabilecek mali kayıplarının veya mali sıkıntılarının AET yardımlarıyla bir oranda telafi edilmesidir.

Türkiye hazırlık döneminin tamamlanmasını beklemeden, 1967 yılında, geçiş döneminin başlamasını talep etmiş ve bu isteğini 1968 yılında tekrarlamıştı. Bunun üzerine AET Prof. Baade'yi görevlendirerek, Türk ekonomisinin geldiği düzeyi tespit etmek için Türkiye'ye göndermiştir. Prof. Baade'nin incelemesi sonunda hazırlanan rapor Türk ekonomisinin geçiş aşaması için henüz hazır olmadığını belirtmiştir. Bu raporun ardından, bir yıl boyunca, durgunluk yaşanmış ve nihayet 6 Şubat 1969 tarihinde Ortaklık Konseyi toplantısında *Geçiş Döneminin* başlatılması kabul edilmiştir. Geçiş Dönemi için yapılan müzakereler neticesinde *Katma Protokol*, 21 Kasım 1970 tarihinde, Brüksel'de imzalanmıştır. *Katma Protokol*'ün süresi 12 yıl olarak tespit edilmiş ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. *Katma Protokolün* 1973 yılında yürürlüğe girmesi nedeniyle 1970-1973 yılları arasındaki sürede AET-Türkiye ilişkilerini düzenlemek için ayrıca Geçici Protokol hayata geçirilmiştir.

Katma Protokol kısaca geçiş aşamasında Topluluk ile Türkiye ilişkilerini düzenleyen bir anlaşmadır. *Katma Protokolün* kabulü ile AET Türkiye'ye II. Mali Protokol çerçevesinde 225 milyon ECU tutarında yardım yapılmasını öngörmüş ve 1971-1977 yılları arasında da bu mali yardımı kullanmıştır. *Katma Protokol* kısaca a) malların serbest dolaşımını, b) kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımını, c) ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını ve d) son aşama öncesinde yerine getirilmesi gereken tüm hükümleri içermektedir.

Türk hükümeti 1976 yılına kadar *Katma Protokol* çerçevesinde üstüne düşen ödevlerini yerine getirmiş, ancak Kıbrıs Barış Harekatı ve petrol krizi sonrasında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle üstüne düşen görevlerini yerine getirmekte zorlanmıştır. Bunun üzerine Türkiye 25 Aralık 1976 tarihinde, *Katma*

Protokol'ün 60. maddesine dayanarak, AET ile ilişkilerinin tek yanlı olarak geçici bir süre dondurulmasını gündeme getirmiştir. Topluluk ise Türkiye'nin başvurusunu ancak 21 Eylül 1979 tarihinde dikkate almış ve *Katma Protokol*'den kaynaklanan ilişkilerin 5 yıl süre ile askıya alınacağını bildirmiştir (bkz. ÇİMEN, 1996: 154). İlişkilerin dondurulmasına rağmen Topluluk ile Türkiye arasında, 30 Haziran 1980 tarihinde, Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmış ve bu toplantıda işçilerin serbest dolaşımı konusu ve bazı Türk tarım ürünlerine konan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfırlanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu toplantının hemen arkasından, 12 Eylül 1980 tarihinde, askeri darbe yapılmış ve Topluluk ile tüm ilişkiler, beş yıl boyunca, kesilmiştir. Ortaklık Anlaşması çerçevesindeki ilişkilerin kaldığı yerden devam ettirilmesi 16 Eylül 1986 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi ile tekrar başlamıştır.

Türk Hükümetinin 1976 yılında AET ile ilişkilerini tek yanlı dondurmasına rağmen, 12 Mayıs 1977 tarihinde, Topluluk ile III. Mali Protokol anlaşması imzalanmış ve 1 Mayıs 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. III. Mali Protokol çerçevesinde Topluluk Türkiye'ye 310 milyon ECU kredi sağlamıştır. Bu mali yardımların dışında Ortaklık Konseyi 1980 yılında (askeri darbe öncesinde) Türkiye'ye ayrıca "uyum fonu" (*özel işbirliği fonu*) çerçevesinde 75 milyon ECU kredi verilmesini kararlaştırmıştır. 30 Haziran 1980 tarihinde imzalanan IV. Mali Protokol çerçevesinde Türkiye'ye ayrıca 600 milyon ECU kredi verilmesi kararlaştırılmıştı, ancak yapılan askeri darbe ve daha sonraki yıllarda izleyen Yunanistan'ın vetoları bu mali kaynağın Türkiye'ye aktarılmasını önlemiştir.

İkili ilişkilerin 1986 yılında tekrar başlamasından sonra Topluluk Türkiye'den *Son Aşama*'nın sonuçlandırılmasını ve 'ortak gümrük birliği' sürecinin başlatılması için üstüne düşen sorumluluklarını yerine getirmesini beklemiştir. Ancak *Son Aşama*'nın koşulları bile yerine getirilmeden Türkiye Topluluğa 14 Nisan 1987'de, sürpriz bir şekilde, tam üyelik başvurusunu yapmıştır. AB Komisyonu'nun Türkiye'nin başvurusunu değerlendirmesi tam 2,5 yıl gibi uzun bir süre almış ve "*olumsuzdur*" raporu 18 Aralık 1989 tarihinde Avrupa Topluluğu Konseyine iletilmiştir. AB Konseyi ise Türkiye'ye "sen aday olamazsın" yerine, orta bir yol seçerek, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi için Komisyona yetki vermiştir. Komisyon da bunun üzerine, 6 Haziran 1990 tarihinde, "*Türkiye ile işbirliği paketini*" hazırlamıştır. İlişkiler hazırlanan bu işbirliği paketi çerçevesinde yürütülmüş ve neticede Türkiye-AET Karma Komisyonu 24-25 Şubat 1993 tarihlerinde Gümrük Birliği Komisyonunun oluşturulmasına karar vermiştir. üst düzey bürokratlardan oluşan bu komisyon Gümrük Birliği mevzuatının içeriğini 21-22 Haziran 1993 tarihine kadar tamamlayarak imzalanma aşamasına getirmiştir. Ancak bir yandan AB Parlamentosu'nun engel çıkarması, diğer yandan da Yunanistan'ın veto hakkını kullanacağını bildirmesi Gümrük Birliği kararının 1993 yılında Türkiye-AB

Ortaklık Konseyinde resmen imzalanmasını önlemiştir. Gümrük Birliği kararı ancak bu engeller aşıldıktan sonra 6 Mart 1995 tarihinde imzalanmıştır. Gümrük Birliği kararı (I/95 ve II/95) daha sonra Avrupa Parlamentosu tarafından da onaylanarak kabul edilmiş ve planlandığı gibi 31 Aralık 1995 tarihinden sonra geçerli olmuştur.

Türkiye'nin AB Gümrük Birliği (GB) alanına dahil edilmesiyle tam üyelik beklentileri de artmıştır. Ancak önde gelen bazı muhafazakar Avrupalı hükümet başkanları Türkiye'nin 1980'lerden sonra giderek 'Avrupalı olmaktan' uzaklaştığını ve dini, coğrafi, insan hakları ve Yunanistan ile ilgili problemler nedeniyle de Topluluğa tam üyeliğinin 'zor' olduğunu belirtmişlerdir. Buna benzer vurgulamalar, bilhassa 1980 sonrasında, Avrupa'da yazılı ve görüntülü basında da yoğun biçimde ele alınmış ve işlenmiştir. Bu olumsuz gelişmeye Türkiye'den Avrupa'ya gidip iltica eden insanların katkısı da olmuştur.

1980'den sonra Avrupa'da oluşan ortak hakim görüşe göre Türkiye'nin AET ile *Ankara Anlaşması*'ni imzaladığını ve bu nedenle de GB'ye katılabildiğini, ancak tam üyeliğinin bu anlaşmada yer almadığını belirtmişlerdir. Aynı çevrelere göre Türkiye GB'ne katıldıktan sonra tam üyelik başvurusunu gündeme getirebilirdi, ancak bunun AB kurumlarınca yeniden değerlendirilmesi gerekecekti. Bu görüş değerlendirildiğinde şu sonuca varılabilir: AET 1963 yılında Türkiye ile imzaladığı Ankara Anlaşması'nda ve onu izleyen *Katma Protokol*'de Türkiye'nin tam üyeliğinin kapısını açık tutmuştur. Çünkü *Ortaklık Anlaşması*'nin başlangıç bölümünde AET Türkiye'ye yapacağı ekonomik ve mali yardımlarla "...Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğunun getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı..." (Ankara Anlaşması, Başlangıç Bölümü) ifadelerine yer vermektedir. Benzer ifadeler *Ortaklık Anlaşması*'nin 28. maddesinde de dile getirilmektedir: "Anlaşmanın işleyişi, topluluğu kuran anlaşmadan doğan hükümlerin tümünün Türkiye [tarafından] üstlenebileceğini gösterdiğinde, akit taraflar, Türkiye'nin topluluğa katılması olanağını incelerler" (SARAÇOĞLU, 1992: 344) ifadesi yer almaktadır. *Ortaklık Anlaşması*'nin 28. maddesi baz alındığında şu sonuca varılabilir: Akit taraflar GB kararından sonra bir araya gelip tam üyelik görüşmelerini başlatabilirler. Kısaca *Ortaklık Anlaşması* tam üyeliği kesin hükme bağlamamıştır, ancak her iki tarafta Türkiye'nin tam üyeliğini istiyorlarsa tam üyelik görüşmelerini başlatabilirler. Akit taraflardan AB Türkiye'nin tam üyeliğine sıcak bakmamaya başlamış ve bu tutumunu 1999 yılına kadarda sürdürmüştür. AB'nin bu tutumu Lüksemburg Zirvesinde (Aralık 1997) de ortaya konmuştur. Lüksemburg Zirvesi sonuçları daha sonra Türkiye'nin sert tepkisine neden olmuş ve Türkiye AB ile siyasi ilişkilerini askıya aldığını Başbakan *Mesut Yılmaz*'ın açıklamasıyla belirtmiştir. Bu sert tepki sonrasında ikili ilişkilerin askıya alınması ile AB içinde Türkiye ile ilgili tartışmalar yeniden başlamıştır. Türkiye lehinde görüş belirten çevreler bu

ülkenin sıradan bir Macaristan veya Çek Cumhuriyeti çapında değerlendirilmemesi gerektiğini pazar büyüklüğünün, coğrafi ve askeri konumunun da Avrupa için önem taşıdığını belirtirken, Türkiye aleyhinde görüş belirten çevreler ise Türkiye'nin Avrupa kültürüne yabancı ve Avrupa kıta sahanlığının dışında kaldığını ve Topluluğa giriş maliyetinin de yüksek olacağını belirtmişlerdir.

Sürdürülen tartışmalar sonunda ortaya çıkan ve ağır basan sonuç Türkiye'ye Lüksemburg Zirvesinde haksızlık yapıldığı yönündedir. Bu görüşü benimseyen çevrelerin sayılarının giderek artmasının en önemli nedeni ise Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Kosova krizleri sırasında AB'nin yanında ve açık bir şekilde müdahaleden yana tavır koyması gösterilebilir. Bilhassa Kosova krizinden sonra Türkiye'nin önemli pazar olmaktan öteye Avrupa'nın güney-doğusunda önemli coğrafi konuma sahip olduğu ve Balkanlarda istikrarın korunmasında önemli bir partner olacağı görüşü kabul edilmiştir. Bu gelişmeler ışığında AB ülke liderleri Köln Zirvesinde (Haziran 1999) Türkiye'ye olumlu sinyaller göndermiş, 11-12 Aralık 1999 tarihlerinde, Helsinki Zirvesinde, tam üyelik yolunu açmış ve Türkiye'yi AB'ye aday ülkelerin listesine dahil etmişlerdir.

II. GÜMRÜK BİRLİĞİ

Ankara Anlaşması'nın 6. maddesine göre kurulan Türkiye-AET Ortaklık Konseyi 6 Mart 1995 tarihinde aldığı bir kararla (1/95), Ankara Anlaşmasının 5. maddesine dayanarak, 'Gümrük Birliği'nin (GB) 31 Aralık 1995 tarihinden itibaren geçerli olmasını ve uygulanmasını kabul etmiştir. Bu karar aynı yıl, 13 Aralık 1995 tarihinde, Avrupa Parlamentosunda 149 ret ve 36 çekimsiz oya karşı 343 evet oylarıyla kabul edilmiştir (bkz. Europäische Union, Türkiye, 1995: 40607). GB lehinde oy kullanan Avrupa Parlamentosunun milletvekilleri bu kararla Avrupa ekonomisinin daha iyi avantajlar elde edeceğini ve ayrıca Türkiye'nin coğrafi konumunun Avrupa ekonomisi için bir sıçrama tahtası işlevini görebileceğini vurgulamışlardır (bkz. Europäische Union, Türkiye, 1995: 40608). Ancak Türkiye'nin GB üyeliği ile tam üyelik şansının arttığı doğrultusunda doğrudan veya dolaylı ve bağlayıcı hiçbir açıklama yapılmamıştır. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi de benzer bir tavır sergileyerek GB'nin gerçekleşmesiyle taraflar arasında ekonomik ve siyasi alanda sadece olumlu bir adımın atılmış olduğunu belirtmiştir (bkz. Beschluß Nr. 1/95 (96/142/EG) 1993: Nr. L 35, 1). Ankara Anlaşmasının 5. maddesine göre GB "Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, milli üretime, anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını; Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, topluluğun ortak gümrük tarifesinin kabulü ve toplulukça dış

ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı.." (SARAÇOĞLU, 1992: madde 2, 338-339) kapsamaktadır. GB çerçevesinde ayrıca "Akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi..." (ESİAD, Gümrük Birliği Anlaşması Metni) de amaçlanmıştır.

II. 1. I/95 ve II/95 Gümrük Birliği Kararının İçeriği ve AB Komisyonu'nun Raporları

GB kararı metni, 6 bölüm, 14 alt bölüm, 66 madde, bazı 'Açıklamalardan, Tamamlayıcı maddelerden' ve 10 Ekler'den oluşur. GB taraflar için 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren hukuki olarak bağlayıcıdır. Kararlar taraflar arasında

- a) malların serbest dolaşımını ve ticaret politikasını (I. Bölüm),
- b) tarım ürünlerini (II. Bölüm),
- c) kurumsal ve gümrük hükümlerinin uygulanışını (III. ve V. Bölüm),
- d) AB ile Türkiye arasında yasaların yakınlaştırılmasını (IV. Bölüm) ve
- e) genel ve nihai hükümleri (VI. Bölüm) kapsamaktadır.

Gümrük Birliği ile taraflar arasındaki ortak gümrük alanı, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren, oluşturulmuştur. Yani Topluluk ile Türkiye'nin hükmettikleri hukuki alanlar *Ortak Gümrük Alanı*'ni oluştururlar. GB'nin yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye kendi ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasına uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin üstlenmesi ve uygulaması gereken ekonomik mevzuat ve düzenlemeler şunlardır;

- a) Beş yıl içinde Topluluğun gümrük tarifelerini üstlenmek (GB, madde 8-10, 12, 31, 39),
- b) gümrük tarifelerini AB tarifelerine uyumlu hale getirmek (GB, madde 13-16, 20, 28) ve
- c) AB rekabet düzenlemelerini üstlenerek uygulamaya koymaktır (GB, madde 30).

Avrupa Komisyonu 1996 yılı içinde *Avrupa Konseyine 'GB'nin birinci yılının değerlendirilmesi (1996)'* raporunu sunmuştur. Bu rapor da GB'nin amacı doğrultusunda geliştiği belirtilmiştir. Rapor Türkiye'nin AB çıkışlı mallara a) uyguladığı gümrük vergilerini ve vergi niteliğindeki kesintileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırdığını ve b) Türk tekstil işletmecilerinin uyguladıkları kısıtlamaların son bulduğu belirtilmiştir (bkz. Kommission, Kom(96) 491, 1996: 2). Aynı rapora göre Türkiye'nin halen *rekabet kurulunu* oluşturup işletemediğini ve gümrük kodekslerini de koymadığı belirtilmektedir.

GB'nin işlemeye başlamasından sonra Türkiye, AB dış ticaretine paralel politikaları da uygulamaya başlamıştır. Yıllık raporda ayrıca GB'nin ilk altı ayında, AB üyelerinden İtalya, Fransa, İngiltere ve Danimarka'dan Türkiye'ye,

bir önceki yıla oranla, %50 oranında daha fazla mal ihraç edildiği ve Türkiye'nin bu süre içinde dış ticaretinde 10 milyar dolar açık verdiği belirtilmiştir. GB'nin birinci yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı ise 20,4 milyar dolar (bkz. Dış Ticaret Dergisi, Mart 2000) olarak açıklanmıştır.

Aynı komisyon raporu Türkiye'ye verilmesi gereken *mali kaynaklar* konusunda ise şu tespitlere yer vermektedir: Türkiye'ye AB bütçesinden ayrılan mali kaynakların miktarı 375 milyon EURO ve öngörülen faizi düşük Avrupa Yatırım Bankası (AYB) (*European Investment Bank* = EIB) kredilerinin miktarı ise 750 milyon EURO'dur. Ancak Türkiye için öngörülen bu kaynakların - AB Bakanlar Konseyi'nin henüz onaylanmaması neticesinde - bloke edilmiş olduğu ve ödenmediği belirtilmiştir (bkz. Kommission, Kom(96) 491, 1996: 3). Adı geçen mali kaynakların, Türkiye'de yaşanan 1999 Ağustos Depremi'nden sonra, ödenmesi gündeme gelmişse de Konseyce onaylanıp ödenmesi henüz kesinleşmemiştir.

Raporda, Topluluğun 1996 yılı içinde Türkiye'ye ayrıca ek mali kaynaklar ve ucuz krediler aktarması gerektiği de belirtilmiştir. Ancak bu mali kaynakların hiç biri 2000 Ağustos'una kadar transfer edilmemiştir. Raporda kısaca Topluluğun üstüne düşen mali yükümlülüklerini yerine getirmede Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek ve bu ilişkileri diğer ekonomik ve siyasi alanlara yaymak ve derinleştirmek istediği belirtilmektedir.

AB Komisyonu Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin derinleştirilebilmesi için AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'na 15 Temmuz 1997 tarihinde bazı önerilerde bulunmuştur. Komisyon raporunun belirttiğine göre bu önerilerin gerçekleşebilmesi için Topluluk bütçesinden Türkiye'ye kaynak aktarılması gerekmektedir. 15 Temmuz 1997 tarihinde yapılan Komisyon önerileri şunlardır:

- a) Gümrük Birliğinin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması.
- b) Tarım, hizmet ve telekomünikasyon sektörünün geliştirilmesi.
- c) İnsan hakları ve hümanizm konusunda Türkiye'nin cesaretlendirilmesi.
- d) Endüstri ve çevre koruması için ortak projelerle işbirliğinin geliştirilmesi.
- e) Tüketicilerin korunması alanında ortak işbirliği.
- f) Bölgesel ve sınır ötesi sorunlarda işbirliğinin geliştirilmesi.
- g) İdari yapıda ve adalet sisteminde yapılacak düzenlemelerde uyumluluğu sağlamak için ortak hareket edilmesi (bkz. Kommission, KOM(97) 394, 1997: 2).

Komisyon raporu Türkiye'nin alacağı mali yardımlarla a) sanayi sektörünü destekleyebileceğini, b) Türk üreticilerini mali yardımlarla destekleyerek bunların Avrupa'dan giren mallarla daha kolay rekabet edebilmesini sağlayacağını, c) Türkiye'nin yetersiz altyapısını geliştirilebileceğini ve d)

Topluluk ile olan gelişmişlik farkını daha kolay kapatabileceğini belirtmektedir.

AB Konseyi'ne sunulan 4 Mart 1998 tarihli Komisyon raporunda ise (bkz. Kommission. KOM(1998) 124, 1998: 2) 15 Temmuz 1997 tarihinde yapılan önerilerin gerçekleştirilmesi için Topluluğun Türkiye'ye 375 milyon EURO'luk ek mali yardım öngörmesi ve ayrıca acil bir mali yardım paketinin hazırlaması önerilmektedir. Komisyon raporunda Konseyin olumlu girişimlerinin Türkiye ile olan ilişkileri olumlu yönde etkileyeceğini, aktarılabilecek mali kaynaklarla tüm Türk halkının kalkınmasına yardımcı olunacağı, ikili ilişkilerin pekişeceği ve Türkiye'nin Topluluğa entegrasyonunun hızlanacağı vurgulanmaktadır. AB Konseyi ise Komisyon önerilerini hangi oturumunda gündemine alacağını bile belirtmemiştir. Türkiye'ye aktarılması öngörülen mali kaynakların miktarı *Alper Ballı*'nın (bkz. BALLI, 1998: 1) verilerine göre 2,8 milyar EURO'dur. Türkiye bu mali kaynaklardan sadece 389,5 milyon EURO kullanabilmiştir (bkz. Güncel Avrupa, 1998: Sayı 11-12, 27).

Tablo 1. Dış Ticaret Dengesi 1995-1999 (yıllık, milyar dolar)

	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat	21,6	23,2	26,2	26,9	26,5
İthalat	35,7	43,6	48,5	45,9	40,6
Denge	-14,1	-20,4	-22,3	-19,0	-14,1

Kaynak: bkz. Dış Ticaret Dergisi, Mart 2000.

Türkiye 1950 yılından bu yana dış ticaretinde açık veren bir ülkedir, ancak GB'nin gerçekleşmesi sonrasında, tabloda da görüldüğü gibi, dış ticaretinde daha büyük oranda açıklar vermeye başlamıştır. Dış ticaret açıkları dışında Türkiye gümrük vergilerinden de mahrum kalmakta ve bu kayıplar Toplulukça telafi edilmemektedir.

II. 2. Gümrük Birliği'nin Taraflar Açısından Önemi

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ile Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasa bile uzun dönemde avantajlarının olacağı kesindir. GB'nin yürürlüğe girmesi ile ayrıca Türkiye'nin 'batılılaşma' sürecinin bir safhasının daha alındığı kanısı hakimdir. Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye 'AB'ye aday ülke statüsü' verilmesi ve aday olacak ülkelerin listesine alınması tam üyelik sürecinde önemli bir döneme geldiğini göstermektedir.

Türkiye'nin tam üyeliğini gerçekleştirebilmesi için önünde aşması gereken bir çok engel ve uzun 'belirsiz' bir süreç vardır. Tam üyelik sürecinin 10 yıl veya daha fazla sürmesi durumunda Türkiye'nin Ortaklık Konseyi'nde GB'de bazı değişiklikleri gündeme getirmesi yerinde olacaktır. GB'nin mevcut şekliyle uygulanmaya devam etmesi durumunda ise Türkiye'nin mali kayıplarının artmaya devam edeceği ortadadır.

II. 2. 1. Avrupa Birliği Açısından Gümrük Birliği'nin Önemi

Türkiye ile Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi Topluluğun ekonomik çıkarları doğrultusunda atılmış doğru bir adımdır. Bu nedenle AB'ye üye ülkelerin temsilcilerinin büyük çoğunluğu GB'ye olumlu yaklaşmışlardır. Yine aynı nedenle Türkiye'yi eleştirmekten çekinmeyen Avrupa Parlamentosu bile Aralık 1995'te GB'yi büyük bir çoğunlukla onaylamıştır.

a) AB'nin GB ile elde ettiği avantajlar kısaca şöyle sıralanabilir:

- 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren gerçekleşmiş ve Topluluk ile Türkiye arasında Gümrük Birliği hayata geçirilmiştir. Topluluk böylece bir yandan imza attığı bir anlaşmayı hayata geçirip taahhüdünün arkasında dururken, diğer yandan da ekonomik çıkarlarını koruyabilmiştir; örneğin GB'nin kabulü ile birlikte Türk işçilerinin serbest dolaşımı önlenmiş ve tarım ürünleri, çeşitli haklı veya haksız gerekçeler gösterilerek, AB pazarının dışında tutulmaya çalışılmıştır.
- "Uzun yıllar AB ürünlerine kapalı tutulan Türkiye pazarı" GB ile Topluluk sanayi ürünlerine açılmış bulunmaktadır.
- AB Türk girişimcisine ve pazarlamacısına vize zorunluluğu getirerek Avrupa'daki aynı çevrelerle eşit haklara sahip olmadığını hissettirmektedir. Ülkemizde sadece birkaç büyük yerleşim yerinde bulunan AB temsilcilikleri ise Türk girişimcisini veya yatırımcısını vize peşinden koşturmakta ve bunların Avrupa'daki ticari partnerleriyle randevularına zamanında yetişmelerini engellemektedirler.
- Türkiye Topluluk dış ticaret ve gümrük kurumlarında uzmanlar bulunduramamaktadır, ama Topluluğa üye ülkelerin çıkarları doğrultusunda şekillenmiş dış ticaret politikalarını üstlenmek ve uygulamak zorundadır. Kısaca Topluluk kurumları ülkemizin dış ticaretini yönlendirmektedirler. Bu durumun devam etmesi ile Türkiye aynı ekonomik yapıya sahip İtalya, Fransa, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e karşı, ve gelecekte Topluluğa tam üye olacak

Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine karşı ticari çıkarlarını AB kurumlarında koruyamayacaktır.

- AB'ye ait özel sektör yatırımcıları uzun dönemde Türkiye'nin coğrafi konumundan faydalanarak Türkiye üzerinden Türki Cumhuriyetlere, Kafkaslara ve Orta Doğu ülkelerine daha kolay yatırım yapabileceklerdir.
- Topluluk Türkiye'yi yukarıda sıralanan kıstaslar göz önünde tutulduğunda - GB çerçevesinde bir taraftan AB'ye tam üye ülkeymiş gibi sorumluluk altına alırken bir taraftan da GB'ne üye olmayan ülkeymiş gibi mali kayıplarını bile telafi etmemektedir.

b) AB'nin GB ile kayıpları ise kısaca şöyle sıralanabilir:

- Türkiye'nin GB'ne dahil edilmesiyle Avrupa Birliği sınırları fiilen Türkiye'nin doğu sınırlarına kadar genişlemiş bulunmaktadır. Böylece Avrupa kıta sahanlığı dışında kabul edilen Türkiye Avrupa Birliğine dahil edilmiştir. Yine GB nedeniyle Türkiye'nin AB'ye tam üye olabileceğinin sinyalleri verilmiştir. Bu da "*tek kültür yaratma*" çabası içinde olan AB'nin çok kültürlülüğe, "*multi culture*", yönelmesi demektir.
- Uzun dönemde GB çerçevesinde Türkiye ile 'serbest dolaşımın' kaçınılmaz olacağı göz önünde bulundurulursa AB'deki işsizlik oranlarının artacağı kaygıları güncelliğini koruyacaktır. Ancak olumsuz bir gelişme gibi gözükken serbest dolaşım AB'nin lehine dönüşebilir, çünkü *Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun* 2000 yılı başında yayınladığı son verilere göre AB'ye bağlı bir çok ülkede nüfusun azalacağı veya yaşlanacağı ve bu nedenle bu ülkelerin Avrupa dışından genç nüfusun ithaline izin vermeleri gerekeceği yönündedir.
- AB'nin Türkiye'ye aktaracağı mali yardımlar da AB kayıpları arasında kabul edilebilir, ancak bunların (günümüze kadar) düzenli olarak transfer edilmedikleri düşünülürse bunun büyük bir kayıp olduğu söylenemez. Önümüzdeki yıllarda bu kaynakların sınırlı bir kısmının Türkiye'ye aktarılmasının ise AB'ye maliyeti yüksek olmayacaktır. Çünkü Türkiye'ye ayrılacak pay büyük değildir.

Topluluk önümüzdeki yıllarda doğu Avrupa ülkelerini tam üyeliğe kabul edeceğinden bu ülkeleri mali yönden öncelikli olarak desteklemektedir. Bu nedenle vaat edilen AB mali kaynaklarının Türkiye'ye zamanında aktarılması da engellerle karşılaşabilir. *Prof. Dr. Werner Weidenfeld ve Josef Janning'in* (bkz. WEIDENFELD/JANNING, 1998: Nr. 151, 8) vurguladıkları gibi Topluluk

Türkiye'ye karşı Helsinki Zirvesine kadar açık ve yapıcı politikalar üretmemiş ve Türkiye'nin tüm yaklaşım politikalarına da duyarsız kalmıştır. AB'nin bu tutumu ancak Helsinki Zirvesi sonrasında belirli bir zemine oturtulabilmiş ve Türkiye ile ilişkiler bu zeminde sürdürülmüştür. Bundan sonra da "*Katılım Ortaklığı Belgesi*" çerçevesinde yürütülecektir.

II. 2. 2. Türkiye'nin Gümrük Birliği ile Elde Ettikleri ve Beklentileri

Türkiye globalleşen dünyada kendisine en yakın ve ekonomik olarak ta güçlü konumda olan Avrupa Birliği'ne girmek zorundadır. Türkiye zaten 19. yüzyıldan bu yana 'batılılaşma politikası'yla bunu bir amaç edinmiştir. AB'ye tam üyelik ile Türkiye bu amaca ulaşmış olacaktır. Ancak Türkiye Topluluğa AB siyasi oluşum sürecini tamamlamadan - tam üye olabilirse Topluluğun oluşumunu ve şekillenmesini etkileyebilecektir. Bu siyasi oluşum sürecinde Türkiye AB'ye tam üye olamaz ve dışında kalırsa ekonomik ve siyasi beklentilerini gerçekleştiremeyecektir.

Türkiye'nin üye olduğu Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri kısaca şunlardır:

a) Türkiye'nin GB ile elde ettiği avantajlar:

- GB'nin yürürlüğe girmesiyle kalitesi yüksek Türk sanayi ürünleri AB ülkelerine serbestçe ihracat edilebilmektedir. Kısaca Türk sanayi ürünleri, satın alma gücü yüksek, AB Pazarına girebilmekte, tarım ve hayvancılık ürünlerine getirilen kısıtlamalar ise orta ve uzun dönemde - Türk tarafının gerekli uyumu sağlaması durumunda - kaldırılacaktır.
- Türkiye GB ile kısa zamanda AB rekabet normlarını dikkate almak zorundadır. Böylece tüketiciye daha ucuz ve daha kaliteli mal sunulabilecek ve tüketicinin yaşam standartları yükseltilmiş olacaktır.
- Türkiye'nin GB ile dünya pazarlarına açılması daha kolay olacaktır. Çünkü Türkiye AB normlarında üretim yapacaktır. AB normları göz önünde bulundurularak gerçekleşecek üretim daha ucuz ve daha kaliteli olacağından dünya pazarlarında daha kolay talep bulabilecektir.
- Türkiye'ye daha modern teknoloji girebilecektir. AB pazarı ile bütünleşecek Türk pazarı ürün kalitesini arttırabilmek için teknoloji ithal etmek zorundadır. Bu çerçevede AB içinde önemli konuma sahip üreticilerle ayrıca ortak girişimler (*joint ventures*) gerçekleşebilecektir.
- GB ile birlikte gelen rekabet tekelciliği ve bununla beraber haksız kazancı önlemiş olacaktır.
- GB'nin sorunsuz işlemeye başlamasıyla yabancı yatırımcıların

Türkiye'de yatırım yapması kolaylaşacak ve böylece Türkiye'ye döviz girişi artacaktır. Bu da kaynak yetersizliğini bir ölçüde ortadan kaldırmış olacaktır.

- Türkiye uzun dönemde Topluluk mali yardımlarından faydalanabilecektir. Bunlar faizi düşük ve süresi uzun yatırım kredileri ve AB'nin GB'den kaynaklanan transferleri olacaktır.

Türkiye kısaca GB ile birlikte kendisine ekonomik ve siyasi alanda çeki düzen verme sürecine girmiştir.

b) Türkiye'nin GB ile kayıpları:

- Türkiye AB gümrük kurumlarında temsil edilmediği halde bu kurumlara bazı ulusal egemenlik haklarını devretmiştir. Kısaca, Türkiye Topluluğun dış ticaret alanında aldığı ve alacağı mevzuat ve düzenlemeleri kabul etmek ve uygulamak zorundadır. Bundan dolayı Türkiye kendi ulusal çıkarları doğrultusunda dış ticaret politikası üretemeyecektir. Örneğin Türki Cumhuriyetlere veya doğu ve güney doğu komşularına karşı ayrıcalıklı ve istisnalar içerecek dış ticaret politikaları uygulayamayacaktır.
- Türkiye, GB'nin yürürlüğe girmesinden sonra, gümrük geliri kayıplarına uğramakta ve bu kayıplar Toplulukça (günümüze kadar) telafi edilmemektedir. AB Türkiye'nin hakkı olan bu kaynakları yine Türkiye'ye karşı bazen koz olarak ta kullanmak istemektedir.
- Türkiye AB yapısal uyum fonlarından ve Avrupa Yatırım Bankasının ucuz kredi imkanlarından da yeterli oranda faydalanamamaktadır.
- Türkiye GB ile birlikte büyük oranda dış ticaret açığı vermektedir. 1995 yılına kadar Türkiye'nin dış ticaret açığı 15 milyar dolar civarında iken bu oran GB'nin yürürlüğe girmesiyle 20 milyar dolar düzeylerine ulaşmıştır.

Kısaca AB, GB'den dolayı, Türkiye'ye aldığı kararlarını uygulamakta, kararlar uygulanmadığında ise uyarmakta ve cezai yaptırımlar uygulamaktadır. Türkiye bu yönüyle Topluluk sınırları içinde tam AB üyesiymiş gibi muamele görmekte, ancak GB'ye tam üye değilmiş gibi Toplulukça ihmal edilmektedir. Heinz Kramer'e göre Türkiye AB'ne üye olmayan ama tam bir üye imiş gibi sorumluluk altında olan ülkedir (bkz. KRAMER, 1995: 6).

GB olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirildiğinde uzun dönemde olumlu yanlarının ağır basacağı söylenebilir. Kısa dönemde ön plana çıkan olumsuz yönleri ise uzun dönemde Türkiye'nin lehine dönüşebilir. GB ile Türkiye'nin ayrıca global ekonomik çıkarları da daha iyi korunabilir.

III. HELSİNKİ ZİRVESİ VE TÜRKİYE'NİN İZLEYECEĞİ YOL

9 Mayıs 2000 tarihinde "AB Günü"nde yaptığı konuşmadaki "Bu yeni dönemle, hem Avrupa Birliği ülkelerinin hem de Türkiye'nin önüne yeni bir tarih sayfasının açıldığı düşüncesindeyim. Stratejik bir değişim gerçekleşiyor. Artık hiçbir şey, eskisi gibi olmayacaktır.." sözleriyle Dışişleri Bakanı İsmail Cem Türkiye'nin 'batıllı olma' da yeni bir aşamaya geldiğini belirtiyordu. Helsinki Zirvesi Türkiye için, GB'nden sonra, AB yönünde atılan daha ileri bir adım olmuştur. Bu aşamadan sonra Türkiye-AB ilişkilerinin de daha sağlıklı bir zemine oturtulması gerekmektedir.

Bu ilişkileri başlatabilmek için, Haziran 2000'de, AB'nin genişlemeden sorumlu Türkiye temsilcisi *Alain Servanti* ve AB'nin Türkiye temsilcisi *Caren Fogg* ile Türk yetkilileri (Adalet, Ekonomi, İçişleri ve Dışişleri) arasında görüşmeler başlatılmıştır. Amaç "*Katılım Öncesi Strateji*" çerçevesinde bir "*Katılım Ortaklığı Belgesi*" (Türkiye'nin izleyeceği yol haritası) hazırlamaktır. Türkiye daha sonra bu yol haritası doğrultusunda "*Ulusal Program*" hazırlayacak (Kasım 2000'e kadar tamamlanması beklenmektedir) ve Kasım 2000'den itibaren - AB Komisyonunun onaylamasıyla - uygulamaya koyacaktır. Kısaca önümüzdeki yıllarda Türkiye-AB ilişkileri 'Ulusal/Milli Programlar' çerçevesinde yürütülecektir. Türkiye AB ile uyumun kısa zaman içinde ve pürüzsüz sağlanabilmesi için ayrıca '*Avrupa Birliği Genel Sekreterliği*' teşkilatının kurulmasını, 4 Temmuz 2000 tarihinde 4587 sayılı kanun ile kabul etmiştir (T.C. Resmi Gazete, Sayı: 24099, 1-6). Yeni kurulan bu sekreterliğin de katkılarıyla Türkiye kısa, orta ve uzun vadeli Ulusal/Milli Programlar hazırlayacak ve bunların gerçekleştirilmesiyle AB ile tam üyelik görüşmelerinin başlaması aşmasına gelinecektir. Programların uygulanması sürecinde çıkacak engelleri aşabilmek için Türkiye'nin iç ve dış desteğe ihtiyacı olacaktır. Türkiye siyasi ve hukuki sorunlarını kendi inisiyatifi ile aşabilme imkanlarına sahipken, ekonomik sorunlarını aşabilmek için ayrıca AB'nin mali yardımlarına ihtiyaç duyacaktır. Bu nedenle AB'nin hazırlanacak Ulusal/Milli Programa destek vermesi gerekmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hızı uygulayacağı Ulusal/Milli Programların gerçekleşme hızı ile orantılı olacaktır. Türkiye'nin yerine getirmesi gereken hususlar şunlardır;

- a) Kopenhag Kriterleri (3-7 yıl içinde),
- b) Demokratikleşme; laik, sosyal ve hukuk devletini tüm yönleriyle inşa edip uygulamak (1-4 yıl içinde),
- c) Ege ve Kıbrıs gibi konuları çözerek gündeminden çıkarmak (3-5 yıl içinde),
- d) AB uyum yasalarını hayata geçirmek (1-3 yıl içinde) ve
- e) Ekonomiyi liberalleştirerek ve modernleştirerek AB'ye üye ülkelerin ürünleriyle rekabet edebilecek düzeye getirmek (3-7 yıl içinde).

Yukarıda belirtilen hususları sırasıyla ele alıp kısaca analiz etmeye çalışalım.

a) *Kopenhag Kriterleri*: Kopenhag Kriterleri AB Konseyinin 21-22 Haziran 1993 tarihinde aldığı kararlardır ve 1994 yılından sonra da Topluluğa tam üyelik için başvuran tüm aday ülkelerin tam üyelik öncesinde yerine getirmesi istenmektedir. *Kopenhag Kriterleri* şunlardır: üye olacak ülke

1. **demokratik hukuk devletini, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını garanti etmelidir,**
2. **gelişmiş ve işleyen bir Pazar ekonomisine sahip olmalı ve Topluluğun rekabet koşullarına ayak uydurabilmelidir,**
3. **AB yasal düzenlemelerini üstlenmenin dışında Topluluğun ekonomik ve parasal birliğine ve siyasi birliğine uyumunu sağlamalıdır (THIEL, 1997: 266-267).**

Kopenhag kriterleri AB'ye tam üye olmak isteyen her Avrupa ülkesi için geçerlidir. Tam üye olacak ülke bu kriterleri yerine getirdiğinde AB kurumları ile tam üyelik görüşmeleri başlatabilmektedir.

Türkiye'nin bu durumda, GB süreci içinde, Kopenhag Kriterlerinin 2. maddesini ileri düzeyde gerçekleştirmiş durumdadır ve 1. ve 3. maddelerini gerçekleştirmek için de gerekli adımları atmakta kararlı gözükmektedir. Türkiye hazırlayacağı Ulusal/Milli Programlar çerçevesinde Kopenhag Kriterlerini orta ve uzun dönemde (3-7 yıl içinde) gerçekleştirebilecek güçtedir.

b) *Demokratikleşme; laik, sosyal ve hukuk devletini inşa edip uygulamak*: Bu kıstas AB'ye tam üye olmak isteyen aday ülkeler için 1993 yılından önce de geçerliydi ve Kopenhag Kriterleri ile birlikte 1994 yılından sonra tam üyelik görüşmelerinin başlamasının ön şartı olarak kabul edilmektedir. AB, 1990 yılından sonra, Avrupa'nın parçalanmışlığını aşmak ve doğu Avrupa ülkelerinin tam üyelik için yaptıkları başvuruları değerlendirebilmek için bu kıstası tam üyelik için ön-şart olarak öne sürmüştür. Topluluk AB`normları ile çatışmayan ve demokratik hukuk devletini tesis etmiş aday ülkeleri tam üyelik görüşmelerine davet edeceğini belirtmiştir. Bu kıstasla AB üye olacak ülkenin tam üyelik öncesinde Topluluğa ileri derecede uyumunu sağlamakta ve aday ülkenin iç sorunlarının AB gündemine taşınmasını önlemektedir.

Türkiye bu kıstası AB'ye girsin veya girmesin - gerçekleştirmek istediğinden büyük sorunlar yaşamayı beklenmemelidir. Başlatılan demokratikleşme sürecinin bu nedenle sadece hızlandırılması

gerekecektir. Türkiye demokratikleşme ve 'Anayasanın yeniden düzenlenmesi' tartışmaları sürecinde gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden de yararlanmalıdır.

- c) *Ege ve Kıbrıs sorunları*: Türkiye, Ege ve Kıbrıs sorunlarını çözerek gündeminden çıkarmalıdır. Bu sorunların çözümü sadece Türkiye'ye bağlı değildir, ancak Türkiye çözüm yönünde başlattığı iyi niyetini sonuç alıncaya kadar devam ettirmelidir. Helsinki Zirvesi kararlarının 4, 9a ve 9b maddeleri (bkz. Europäischer Rat, Helsinki, 2) uyarınca Türkiye Ege ve Kıbrıs sorunlarını Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimi ile diyaloga girerek 2004 yılına kadar çözmelidir. Helsinki Zirvesi kararlarının 4. maddesine göre AB Konseyi 2004 yılı sonunda konuyu tekrar değerlendireceğini belirtmiştir; AB 2004 yılına kadar Ege sorununun çözüme kavuşmaması durumunda tarafların sorunu uluslararası Lahey Adalet Divanı'na götürmesini tavsiye etmektedir. Topluluk Lahey Adalet Divanı'nın aldığı kararlara tarafların uymasını da beklemektedir.

Türkiye AB'ye tam üye olduğunda Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum kesimi ile zaten aynı ortak AB sınırlarını paylaşacağından günümüzde var olan mevcut bazı sınır sorunlarını yaşamayacaktır.

- d) *AB uyum yasalarını hayata geçirmek*: AB bir bütün olarak ortak yasa ve düzenlemelerin uygulandığı alan olduğundan tam üyelik için başvuran tüm aday ülkelerden, tam adaylık görüşmeleri başlamadan önce, Topluluk yasa ve düzenlemelerini üstlenilip uygulamaları istenmektedir. Türkiye'nin de AB'ye tam üyelik sürecinde hazırlayacağı Ulusal Programlar çerçevesinde gerekli yasa ve düzenlemeleri üstlenip hayata geçirmesi beklenmektedir. Bu düzenlemelerin ekonomik alanda olanlarının bazıları şunlardır; 1) piyasa ekonomisinin iyileştirilmesi, teşvik ve rekabet kurulunun oluşturulup uygulamaya geçirilmesi, 2) tarım, hayvancılık ve et ürünleri sektöründe rekabet gücünün yükseltilmesi, 3) kamu bankalarının özelleştirilmesi ve kamu alımlarının AB normları ile eşitlenmesi, 4) ticarete teknik engellerin kaldırılması ve gümrüklerde tam uyumun sağlanması, 5) sınai, ticari, mülkiyet haklarının ve fikri ve patent haklarının korunması, 6) yabancı sermaye ile ilgili düzenlemeler, 7) AB çevre normlarının üstlenilip uygulanması, 8) tüketicinin korunması ile ilgili düzenlemeler ve 9) eğitim ve öğretimin uluslar arası düzeye çıkarılması düzenlemeleri vs..

Siyasi alanda olanlarının bazıları ise 1) evrensel, temel insan haklarının hayata geçirilmesi, 2) azınlıkların çağdaş temel haklara kavuşturulması, 3) sosyal devlet anlayışının oturtulması, 4) demokratik ve hukuk devletinin uygulanması ve 5) fikir, din ve vicdan

hürriyetinin önündeki tüm engellerin kaldırılması vs..

Türkiye adı geçen ekonomik ve siyasi düzenlemeleri globalleşen dünyada gerçekleştirmek zorundadır ve kararlı bir politika ile kısa dönemde gerçekleştirebilecek güçtedir.

- e) *Ekonominin modernleşmesi ve rekabet gücünün artırılması*: Türkiye'nin önündeki en büyük sorun ekonomisini kısa zamanda modernleştirememesidir. Bunun en büyük nedeni ise kamu işletmelerinin ülke ekonomisinde büyük bir paya sahip olmaları ve serbest piyasa koşulları bazında üretim yapmamalarıdır. Türkiye bu kamu işletmelerini kısa ve orta vadede, bir program çerçevesinde, ya özelleştirmeli veya tamamen özerkleştirmelidir. Globalleşen dünya koşullarında ekonomi politikaları ideolojik içerikten uzak, pragmatik kararlarla belirlenmektedir. Kamu kesimindeki işletmelerin tersine Türk özel sektörü AB rekabet koşullarına ayak uydurabileceğini ispatlamış dinamik bir yapıya sahiptir. Ülkede yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen özel sektör gelişmeye devam etmekte ve daha liberal ekonomik ve siyasi kararların alınmasını talep etmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin adı geçen koşulları bir an önce yerine getirerek Topluluğa tam üye olması gerekmektedir. Türkiye, siyasi bütünleşme sürecini tamamlayamamış AB'ye uygun bir sürede giremezse, siyasi sürecini tamamlamış Topluluğa girmesi daha da güçleşecektir. Siyasi sürecin tamamlanmadığı dönemde tam üye olabilmek demek aynı zamanda Topluluğun siyasi ve ekonomik şekillenmesinde etkin rol oynamak demektir.

Siyasi yapılanma sürecini tamamlamış bir Topluluğun dışında kalması Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecektir. Çünkü 'Topluluk siyasi sınırları' Yunanistan'ı içine alacak ve mevcut Ege sorunu sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir sorun değil de, Türkiye ile AB arasındaki bir soruna dönüşecektir. Kısaca Türkiye, Yunanistan yerine AB ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Ayrıca globalleşen dünyada Türkiye'nin yalnız kalması ekonomik ve siyasi çıkarlarının yeterli oranda savunulmaması anlamına da gelecektir. Çünkü ekonomik veya siyasi blokların dışında kalan ülkeler bloklaşan ülkelere karşı her zaman yalnız, zayıf ve etkisiz kalacaklardır.

Kaynakça

Kitaplar

ÇİMEN, Ahmet (1996), *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu-Türkiye İlişkileri* (Ankara).

EU-Vertrag (1998), *EG-Vertrag in den Fassungen von Maastricht und Amstrdam mit Protokollen, Schlußakten und Erklärungen* (Nördlingen: C. H. Beck'sche Buchdruckerei, 4. Aufl.).

- EU-Vertrag (1998), "Der EG-Vertrag zur Gründung der Europäischen Gemeinschaft (Art. 238)," *Vertrag über die Europäische Union mit sämtlichen Protokollen und Erklärungen* (München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 4. aktualisierte und erweiterte Auflage).
- FISCHER, Thomas/ LAUFER, Heinz (1996), *Föderalismus als Strukturprinzip für die Europäische Union. Strategien für Europa* (Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung).
- KRAMER, Heinz (1988), *Die Europäische Gemeinschaft und die Türkei. Entwicklung, Probleme und Perspektiven einer schwierigen Partnerschaft* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft Internationale Politik und Sicherheit: Bd. 21, 1. Aufl.).
- LÄUFER, Thomas (1996), *Europäische Union Europäische Gemeinschaft. Die Vertragstexte von Maastricht mit den deutschen Begleitgesetzen* (Bonn: Europa Union Verlag, 5. Aufl.).
- RANDELZHOFFER, Albrecht (1998), *Völkerrechtliche Verträge* (Nördlingen: Deutsche Taschenbuch Verlag, 8. neubearbeitete Auflage).
- SARAÇOĞLU, Tefik (1992), *Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı: Anlaşmalar* (Istanbul: Akbank Ekonomi Yayınları).
- THIEL, Elke (1997), *Die Europäische Union* (München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 5. völlig neugestaltete Aufl.).

Arşiv ve AB-Komisyon Raporları

- Beschluß vom 22. Dezember 1995 über die Durchführung der Endphase der Zollunion, (96/142/EG), *Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften* 39. Jahrgang, 13. Februar 1993., Nr. L 35.
- Die Präambel des Abkommens zur Gründung einer Assoziation zwischen der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft und der Türkei, *Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaft*, Nr. 217 vom 12. 12. 1963.
- Europäischer Rat (11-12 Dezember 1999, Helsinki), *Schlußfolgerungen des Vorsitzes*.
- Europäische Union, Türkei (1995), Europaparlament billigt die Zollunion zwischen der EU und der Türkei, *Archiv der Gegenwart*, 65. Jahrgang vom 13. Dezember.
- Kommission der Europäischen Gemeinschaften, *Bericht über die Entwicklung der Beziehungen zur Türkei seit dem Inkrafttreten der Zollunion*, Kom(96) 491 endg., Brüssel, den 30. 10. 1996.
- Kommission der Europäischen Gemeinschaften, *Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäischen Parlament über die weitere Entwicklung der Beziehungen zur Türkei*, KOM(97) 394 endg., Brüssel, den 15. 07. 1997.
- Kommission der Europäischen Gemeinschaften, *Mitteilung der Kommission an den Rat. Europäische Strategie für die Türkei. Erste operative Vorschläge der Kommission*, KOM(1998) 124 endg., Brüssel, den 04. 03. 1998.
- Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.: Serie A.E.T., *Avrupa Ekonomik Topluluğu Mevzuatı*, Cilt A.E.T./1.
- "Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun," *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 24099, 4 Temmuz 2000, s. 1-6.

Makaleler

- KARAOSMANOĞLU, Yasemin (1995), "Die Türkei und Europa: Wirtschaftliche und politische Aspekte des Verhältnisses im Zuge der bevorstehenden Zollunion," *Zeitschrift für Türkei-Studien* (8/1995, Heft 1).

KRAMER, Heinz (1995), "Die Assoziierungsabkommen der EU: Die Türkei und Mitteleuropa in einem Boot?," *Friedrich Eber Stiftung, Reihe Eurokolleg*, 32.

Gazete ve Dergiler

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Güncel Avrupa*, Sayı: 11-12, Ocak-Şubat 1998.

BALLI, Alper, "AB Uçurumu Büyüyor," *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1998.

Dış Ticaret Dergisi, Mart 2000.

DİE, *İstatistik Ekonomik Veriler*, Nisan 2000.

"Gümrük Birliği Anlaşmasının Metni (ESIAD)", *Egevizyon Dergisinin Eki*.

WEIDENFELD, Werner / JANNING, Josef, "Europa vor der Vollendung," *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, No. 151, 3. Juli 1998.